

ЛІТЕРАТУРА

1. *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви. – Київ: Либідь, 1998. – Т. 4. – Ч. 1. – 392 с.
2. Життя Надії Суровцової, описане нею самою в селищі Нижній Сеймчан Магаданської області // Наука і культура. Україна. Щорічник. Вип. 24. – Київ, 1990. – С. 412 – 559.
3. *Жукалюк М., Степовик Д.* Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. – Київ: Українське Біблійне товариство, 2003. – 176 с.
4. *Зінченко А.* Визволитися вірою. Життя і діяння митрополита Василя Липківського. – Київ: Дніпро, 1997. – 424 с.
5. Книгар. – 1920. – № 1–3.
6. *Кочур Г.* Шекспир на Україні // Мастерство перевода: 1966. – Москва: Сов. писатель, 1968. – С. 26 – 59.
7. *Кравців Б.* Поезії. – Львів: Фенікс ЛТД; УПП ім. Івана Федорова, 1993. – 475 с.
8. *Липківський В.* Листи. 1933 – 1937. – З, Д, А., 1980. – 167 с.
9. *Маланюк Є.* Книга спостережень. Статті про літературу. – Київ: Дніпро, 1997. – 430 с.
10. *Маланюк Є.* Пісня Пісень // Вісник. – 1935. – Т. 4. – Кн. 2.
11. *Німчук В.* Християнство й українська мова // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 11 – 30.
12. *Петлюра С.* Сучасна українська еміграція та її завдання // *Петлюра С.* Статті. – Київ: Дніпро, 1993.
13. *Пичук С.* Гордынський Святослав Ярославович // Енциклопедія “Слова о полку Игореве”. – Т. 2. – Санкт-Петербург: Изд-во “Дмитрий Буланин”, 1995.
14. *Содомора А.* До глибин людської душі // *Евпринід.* Трагедії. – Київ: Основи, 1993. – С. 5–20.

Підготовка тексту і вступ Раїси Мовчан

С

Ігор Васильович Качуровський – український поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, педагог, радіожурналіст. Народився 1 вересня 1918 року в місті Ніжин. 1932 року сім'я, рятуючись від репресій, виїхала до Курська (Росія). Навчався в Курському педагогічному інституті, де викладав Борис Ярхо, Петро Одарченко та ін. (до 1941 р.); 1942 р. повернувся в Україну, 1943-го рушив на Захід. В Українському вільному університеті (Мюнхен) захистив докторську дисертацію з філософії “Давні слов'янські вірування та їх зв'язок з індо-іранськими релігіями”; з 1973 р. – викладач УВУ, з 1982 р. – професор. Помер 18 липня 2013 р. в Мюнхені. Ігор Качуровський – автор збірок поезій “Над світлим джерелом” (1948), “В далекій гавані” (1956), “Пісня про білий парус” (1971), “Свічада вічності” (1990), поеми “Село” (1960; перше в українській літературі масштабне епічне полотно, де розкривається трагедія Голодомору 1932 – 1933 рр.).

**Ігор Качуровський.
Близько 1945 р.**

Прозові твори І. Качуровського – романна дилогія “Шлях невідомого” (1956) і “Дім над кручею” (1966), повість “Залізний куркуль” (1959). Як поет І. Качуровський був послідовником київських неокласиків, літературним учнем Михайла Ореста. Майстер поезії “другого ступеня” (за його термінологією, транспозитивної лірики), предмет якої – твори мистецтва. Автор підручників із віршознавства “Строфіка” (1967), “Фоніка” (1984), “Нарис компаративної метрики” (1985); підручника зі стилістики “Основи аналізу мовних форм”, ч. 1 “Лексика” (1994), ч. 2 “Фігури і тропи” (1995). Йому належить розвідка “Новела як жанр” (1958), праця з теорії літературних жанрів “Генерація і архітектоніка”, (кн. 1 – “Література європейського Середньовіччя” (2005), кн. 2, ч. 1 – “Засади наукового літературознавства”, ч. 2 – “Жанри нового письменства” (Київ, 2008)).

ІГОР КАЧУРОВСЬКИЙ І БОРИС ЯРХО

У статті проаналізовані факти інтелектуального і творчого впливу видатного літературознавця Б. Ярхо на наукові вподобання та інтереси знаного вітчизняного гуманітарія, поета й перекладача І. Качуровського. Вплив Б. Ярхо, його оригінальне потрактування літератури європейського Середньовіччя й захоплення перекладами літературних пам'яток не лише тієї доби – від "Пісні про Роланда" й "Саги про Вельсунгів" до різножанрових творів Мольєра, Шиллера й Гете позначився на пріоритетах Качуровського-викладача. Кілька чинників на загал визначили вплив особистості Ярхо на Качуровського: величезна, енциклопедична ерудиція професора, незалежність думки, лекторський хист, розробка математично достовірних методів літературознавчого аналізу. Усе це зробило постать Б. Ярхо одним із визначальних топосів особистісного універсуму Качуровського.

Ключові слова: Борис Ярхо, Ігор Качуровський, віршування, квантитативний метод, квантифікація естетичного переживання, точне літературознавство, література європейського Середньовіччя, парнасізм.

Pavlo Mykhed. Ihor Kachurovskiy and Boris Yarkho

The article analyzes and systematizes the facts of creative and personal influence of the outstanding literary theorist Boris Yarkho on the formation and nature of interests, and preferred research fields of the well-known Ukrainian philologist, poet and translator Ihor Kachurovskiy. During his student years at Kursk Pedagogical Institute (1940–1941), Kachurovskiy attended lectures by Yarkho, a politically oppressed reformer of literary studies, a pioneer of the "exact literary studies", whose ideas had an undoubted impact on many philologists of the 20th century. Yarkho, who led the students' research work, involved Kachurovskiy in the study of G. Derzhavin's poetry. Hence, according to the scholar, he gained an interest in the theoretical issues of poetry, which determined the sphere of Kachurovskiy's research work as a professor at the Ukrainian Free University in Munich. Boris Yarkho's original understanding and interpretation of European Middle Ages literature, his fascination with translations of literary texts, not only of that time – from epic "Song of Roland" and the "Völsunga Saga" to the works of Moliere, Schiller and Goethe, influenced Kachurovskiy's preferences as a university lecturer. Polyglot Yarkho (he knew more than 20 languages), still in Kursk, explained the quantitative method of counting as a precondition for "exact literary studies" and freely used the examples from various literatures. These activities contributed to subsequent fruitful translation practice and research work of the former student, who conducted his own studies using a thorough knowledge of 23 languages. The influence of the encyclopedic scholar's personality turned out to be so powerful that Kachurovskiy got deeply involved in medieval studies and translation of medieval texts. Living in emigration since 1943 and being a university lecturer, Kachurovskiy constantly referred to Yarkho's ideas preserved in his student notes. He probably did not thoroughly know the methodology of "exact literary studies", as Yarkho's fundamental work was published only in 2006, but enthusiastically resorted to all the means of quantitative method in his own scholarly works. Boris Yarkho inspired Kachurovskiy's idea about the autonomy of poet's creative pursuits, based on persuasion that a biographical factor does not have a decisive influence on a poet. Kachurovskiy adhered to this idea in his own scholarly historical and literary reflections. In general, several factors determined the impact of Yarkho's personality on Kachurovskiy: Yarkho's enormous encyclopedic erudition, independent thinking, the skills of a lecturer, and elaboration of mathematically verified literary analysis. All this made Boris Yarkho's figure one of the defining topoi of Kachurovskiy's personal universe.

Keywords: Boris Yarkho, Ihor Kachurovskiy, poetry, quantitative method, quantification of aesthetic experience, methodology of exact literary studies, literature of European Middle Ages, parnassism.

"Найбагатограннішою творчою особистістю у сучасній українській літературі" Ігоря Качуровського із цілковитою підставою називає Михайло Слабошпицький. І полемічно запитує: "Кого ще в нас сьогодні можна поставити з ним поряд?" [13,7]. Хоча критик і помічений у компліментарній манері оповіді про літераторів і діячів діаспори, однак цього разу він, здається, має рацію. Поезія, проза, критика, теорія й історія літератури, культурологія, переклад, радіожурналістика – далеко не повний перелік тих галузей культури, де полишив свій слід Качуровський.

У статті про Юрія Клена він щиро зізнався: “Протягом мого життя довелося мені пізнати чотирьох осіб, на яких я дивився, так би мовити, знизу вгору. Це були: Борис Ярхо, Юрій Клен, Хорхе Люїс Борхес та Олександр Солженіцин. У двох із них світилися очі: у Ярхо це було рівне, стале, спокійне випромінювання, у Клена очі робилися сяйно-променистими лише тоді, коли він виступав із читанням своїх творів...” [7, 249]. Ярхо названий першим серед відомих і всесвітньо відомих, а тому виникає зрозуміла потреба прискіпливого погляду на цю постать і її роль у творчому житті Качуровського. Він згадує ім'я Бориса Ярхо десятки разів у своїх літературознавчих студіях, йому він присвятив окремі спогади [8, 208 – 212], до яких іще повернемося.

**Борис Ярхо. Близько
1935 р.**

А поки лише нагадаю біографічний факт. Перед війною Ігор Качуровський учився в Курському педінституті, де його викладачем був відомий філолог Борис Ісакович Ярхо. Про цей період життя Качуровський писав: “Мені особисто пощастило з Курським педінститутом: до нас, після відбуття покарання в Сибіру, потрапив ерудит і поліглот (до того ж безкомпромісово-антибольшевицького наставлення) Борис Ісакович Ярхо: завдяки його лекціям я міг сформувати цілком інакше від офіційного уявлення щодо самого обличчя європейської літератури” [8,477]. Принагідно в іншому випадку Качуровський зауважує: “З деякими дослідженнями захоплено погоджуєшся цілковито, сприймаєш їх як щось, чого дотепер бракувало, ніби ти підійшов до таємничих дверей і бачиш за ними саме те, на що сподівався. Таке було зі мною, коли я вперше читав літературознавчі праці Бориса Ярхо чи філософські роздуми Юрія Клена” [6, 154]. А далі йде випад на адресу Юрія Шереха з посиланням на Мих. Ореста: “Тобі мої слова не прозвучать ясою, / Нічого спільного не любим ми з тобою”. На час написання Качуровським спогадів ім'я російського вченого вже було достатньо знане в літературознавчому світі, попри те, що його головна праця, “Методология точного литературоведения”, була надрукована лише у фрагментах у кваліфікованому супроводі Михайла Гаспарова (див.: [3; 19; 18]).

Борис Ярхо народився 14 (26) березня 1889 року в Москві, у єврейській сім'ї; його батько був відомим дитячим лікарем. Освіту здобув у Московському університеті, слухав лекції в університетах Берліна та Гейдельберга. Педагогічну кар'єру почав у Московському університеті, де працював у 1915 – 1921 рр. Із 1919 р. брав участь у роботі Московського лінгвістичного гуртка, до якого приєднався на запрошення Романа Якобсона. У 1922 – 1930 рр. працював у Російській академії художніх наук. То був дуже плідний період діяльності Ярхо, саме тоді з'явилися його праці, присвячені питанням формального аналізу. Під час роботи в РАХН конкретизувалися наукові уподобання дослідника, зокрема, визначилася тема його докторської дисертації “Римована проза драм Гротсвіти”, над якою він працював більше десяти років. На думку М. Гаспарова, першого публікатора праць ученого, “тут були випрацювані основи того, що Ярхо називав “методологією точного літературознавства” [3, 504]. Свої ідеї “точного літературознавства” чи формального вивчення літератури філолог виклав у статтях 1925 – 1927 рр.

На початку 1930-х років Ярхо активно працював і як перекладач. У його тлумачькому доробку твори Мольєра і Шиллера, “Рейнеке-лис” Гете, а також епічні “Пісня про Роланда”, “Сага про Вельсунгів” і “Пісня про мого Сіда”.

Широта інтересів й ерудиція вченого вражали сучасників, що робило його незручним колегою в літературознавчому цеху. Додалися й проблеми ідеологічного плану. 1935 р. Ярхо заарештували у “справі про німецько-фашистську контрреволюцію на території СРСР” (“справа німців-словників” [12]). Вирок був порівняно м’який – три роки заслання, яке він відбував в Омську, де й написав більшу частину “Методології”. Ярхо вповні усвідомлював загрозливий трагізм ситуації, тож і книгу писав як своєрідний заповіт. У передмові дослідник відверто зізнається: “З того, що я, живцем умираючи, пишу саме науковий заповіт, можна зробити висновок, ніби я – фанатик науки. Це було, але давно минуло. Давно вже я не стою навколішки перед наукою: вона моя законна дружина, хоча нас усе життя намагалися розлучити. І цього (1935-го) року ми справляємо одночасно і срібне весілля, і поминки... за чоловіком. За багато років спільного життя я пізнав і принади її і слабкості; я люблю її, але знаю її ціну” [17, 5].

Після заслання впродовж двох років опальний філолог не міг улаштуватися на роботу, аж поки зрештою отримав посаду професора Курського педінституту. Того ж 1940 р. вчена рада Ленінградського університету надала Ярхо ступінь доктора наук, але війна завадила офіційному підтвердженню цього рішення. Це одне з можливих пояснень появи поширеного міфу про відсутність докторського ступеня в дослідника: оповідали, що в наукових колах країни Рад просто не знайшлося достойних дисертації опонентів. Цю думку декілька разів виказував й І. Качуровський, але виправив у споминах, а сама версія – красномовний штрих до портрета вченого-енциклопедиста.

1941 р. Ярхо захворів на сухоти і 3 травня 1942-го помер в удмуртському містечку Сарапулі.

На початку 1950-х рр. брат ученого намагався видати його праці, та йому відмовили. І лише 1969 р. вперше, завдячуючи М. Гаспарову, були надруковані фрагменти з книжки “Методологія точного літературознавства”. У повному обсязі праця Ярхо з’явилася 2006 року.

Якщо спробувати визначити провідний напрямок пошуків Ярхо в царині літературознавства, то, на думку М. Гаспарова, що її він виказав у першій публікації уривків згаданої праці, це “квантифікація естетичного враження”. Гаспаров був категоричний: “Квантифікація естетичного враження – у цьому пафос усєї історико-літературної роботи Б. І. Ярхо” [3, 506].

Сьогодні вже можна напевне констатувати, що в історії літературознавства Б. Ярхо посідає особливе місце. Постпозитивістська доба відчувала потужну хвилю до систематики, пошуку структурної організації світу й формалізації знання. Соціальний експеримент у Росії після 1917 р. викликав до життя могутню енергію інтелектуального осмислення світу на тлі його преображення, що зумовило формування великих ідей у різних сферах людської діяльності. Б. Ярхо був серед тих, хто прокладав нові й до того не звідані шляхи в гуманітаристиці. Також він жваво цікавився природничими науками, зокрема генетикою та біологією. Природною й характерною рисою був його енциклопедизм. Знаючи два десятки мов, він виявляв інтерес до германістики, славістики, скандинавських літератур.

Однак, міркуючи про місце його в історії філологічної науки, варто говорити про нього передусім як про одного з піонерів “точного літературознавства”. Зазвичай історики цю методологію пов’язують з ідеями ОПОЯЗу, що слушно, бо ці ідеї, заявлені раніше, були теоретично обґрунтовані ще в 10-х роках ХХ ст. Однак досвід Б. Ярхо став одним із важливих відгалужень формалізму, попри те, що він доволі жорстко полемізував із його класиками (див.: [14]). Б. Ярхо вважав, що його наукові ідеї продовжують традиції позитивістської науки в тих її найкращих зразках, де виявлені тенденції до формалізованого синтезу.

Художнє слово сприймається на слух, мовні форми впливають на наше мислення, а натомість образи, мотиви, сюжети – на уяву. Ці три складники – об'єкт уваги трьох сфер знань: фоніки, стилістики й поетики, іконіки. Взаємодію цих трьох сфер розкриває композиція. Завдання нового стану розвитку літературознавства полягає в тому, щоб увести статистику, математичні здобутки для аргументації наукового розгляду: “Кладучи кількісний облік і мікроаналіз в основу дослідження, я лише пропоную зробити для літературознавства те, що півтораєста років тому зробив Лавуазьє для хімії, і не сумніваюся, що результати не забаряться” [18, 198].

У своїй науковій практиці Б. Ярхо запропонував різні шляхи квантифікації для розв'язання різних проблем. У сфері фоніки статистичні методи використовували й інші дослідники, а Ярхо зужив ці методи в розгляді перехідних форм між прозою і віршем. У стилістиці продемонстрував можливості методу при вивченні стилю “Пісні про Роланда”. У сфері іконіки показові його ідеї дослідження кольорів в епопеях Середньовіччя – “Пісні про Роланда”, “Пісні про мого Сіда”, “Беовульфа”, “Пісні про Нібелунгів” і “Слова о полку Ігоревім”. Ще цікавіше використання статистики в демонстрації й наочності аналізу ідейної концепції, яку увиразнюють обрахунки лексики, дотичної, наприклад, до понять “хоробрість”, “воїнська честь”, “патріотизм”.

Цікаві висновки стосовно категорії жанру, зроблені у праці “Комедія і трагедія Корнеля” [17, 403 – 610], як і порівняльний аналіз функціонування п'ятиактної трагедії від доби раннього класицизму XVII ст. до пізнього романтизму, проливають світло на особливості поетики в системі літературних напрямів. Ярхо був певен у тому, що “літературні відносини і процеси можуть бути виражені в числових показниках, які складаються в ряди, подібні до рядів біологічної мінливості” [1, XIII].

Дослідник захищав ідею математизації літературознавства, прикладом для чого правила науки природничі. Він не схильний був поділяти науки на природничі і гуманітарні, його квантитативний метод мав слугувати універсальним засобом раціоналізації життя, що і є головною функцією науки. Учений уважав: художня форма на різних рівнях – тематики, стилістики чи фоніки – піддається квантитизації, і філологічний матеріал, отже, у цьому аспекті подібний до природничого.

Стосунки професора Ярхо і студента Качуровського були доволі близькими, про що свідчить, наприклад, згадка про вчителя у статті про Максиміліана Волошина. З усього видно, що професор знав чи здогадувався про настрої студента, якому сказав: “Вам би Волошин мусив подобатися!” Б. Ярхо мав на увазі збірки М. Волошина “Стихи о терроре” і “Демоны глухонемые”. У 1920-х поет писав про страшні роки більшовицького перевороту, про революцію, війну, голод, терор і розруху¹.

Проблиск квантитативної методи у спогадах Качуровського з'являється в розповіді про сутичку Ярхо з одним із колег по кафедрі, коли він “розповів про наслідки своїх підрахунків щодо кількості дійових осіб, виходів на сцену та довжини монологів у двохстах трагедіях” [8, 211].

Ця згадка свідчить про те, що І. Качуровський був знайомий із застосуваннями статистичних методів не лише у вивченні метрики, але й це не дає підстав думати, що він уповні осягнув ідеї свого вчителя. Український учений читав

¹ Зауважу, що в середині двохтисячних навколо інтерпретації ідей Б. Ярхо виникає навіть дискусія про точність у філології на сторінках журналу “Вопросы языкознания”. Один із учасників дискусії Максим Шапір виказав остаточний вирок долі вчення Ярхо: “І зовсім уже мало пагонів (всходов) з'явилося на ниві “точного літературознавства” – попри всі старання Б. І. Ярхо, який у найважчих умовах трудився на цьому терені чверть століття, виявляючи зразкову старанність, щонайширшу ерудицію й феноменальний талант” [15, 45].

і покликався на статтю 1925 р. “Межі наукового літературознавства”, яка є в переліку літератури [6, 356].

Для нього Ярхо перш за все людина колосальних знань, справжній поліглот. Мемуарист згадує відповідь професора на запитання студентки, скільки мов він знає: “Якщо сказати, що двадцять, то завжди знайдеться якась двадцять перша...” [8, 209]. А ще важить те, що Ярхо – це дисидент, котрий виказує критичне ставлення як до системи освіти, так і до визнаних авторитетів, навіть якщо це класики марксизму [8, 210].

У рецензії на книжку П. Сороки І. Качуровський узяв за епіграф слова Б. Ярхо: “Від зудару з чужими думками виникають свої” [8, 279]. Тут І. Качуровський чи не вперше згадав і про перекладацьку практику професора, класифікувавши його як перекладача-“букваліста”, для котрого найважливішим є вірність тексту і який, на відміну від Жуковського чи Пастернака, не визнає переспіву й демонстрації творчої індивідуальності перекладу [8, 284]. Сам І. Качуровський критично ставився до цих принципів у своїй практиці та був прихильним до “буквалістів”.

Згадує про свого викладача І. Качуровський і у виступах на радіо як про автора порівняльного аналізу “Пісні про мого Сіда” і “Слова о полку Ігоревім” [9, 443]. У Курську Б. Ярхо працював над дослідженням української пам’ятки в контексті європейських епопей, однак цю розвідку так і не завершив. Коли німці вже були під Смоленськом, учений прочитав в Інституті світової літератури ім. М. Горького в Москві доповідь про патріотизм “Слова о полку Ігоревім”. Підрахувавши кількість слів патріотичного звучання, філолог зробив висновок, що у “Слові” вони становлять 4% тексту, в “Пісні про Роланда” – 1,2%, у поемі “Беовульф” – 0,8 %, а в “Пісні про мого Сіда” взагалі відсутні. Доповідь викликала гострі дискусії, слухачі чекали звичних пафосних слів, а почули математичний виклад про особливості лексики літературних пам’яток. У їхній уяві ці бухгалтерські підрахунки викликали страх від обсягів проробленої роботи. Таке професор чув не вперше й завжди говорив стиха: “Не любят люди работать”.

У викладі Ярхо Качуровський прослухав курс історії літератури європейського Середньовіччя [5, 11]. Записи лекцій він зберіг і пізніше розвивав певні тези свого вчителя, про що свідчить, наприклад, його історичний коментар до публікації про видіння [5, 31-33, 201, 203, 208]. В огляді алегорично-дидактичної поезії І. Качуровський зауважує: “Тут я дозволю собі переповісти лекцію Бориса Ярхо...” І подає розлогу цитату з викладів професора [5, 329, 330]. Часом вдячний учень наводить висновкові тези свого наставника, до прикладу, про каролінгський період епохи Оттонів [5, 74, 85]. Або вказує на плідну думку філолога про зв’язок римованої прози Середньовіччя з українсько-білоруським вертепом [5, 81]. Книжка Качуровського рясніє покликаннями на Б. Ярхо (понад 50) як в авторському перекладі українською, так і мовою оригіналу, тобто російською [5, 110]. Є епізоди, коли учень вступає в полеміку “зі своїм професором”, як у випадку розмислів про долю тонічного вірша в Іспанії [5, 141].

За взірцем наставника, І. Качуровський іноді вдається до статистики, фіксуючи кількість віршів [5, 270 – 271] чи аналізуючи кольори [5, 273]. Характеризуючи певну епоху, він звертається до своєрідного вислідку, подаючи, наприклад, “позитивні” і “негативні” наслідки хрестових походів [5, 215 – 216]. Іноді він декларує свою орієнтацію на вчителя: “А я у своїх лекціях – за прикладом мого професора Бориса Ярхо – обираю протилежний напрямок: від найпростішого (а ним у літературознавстві є склад) до дедалі складнішого” [6, 7].

Цікаво, що інститутські лекції знаходять відгомін і в поетичній творчості Качуровського. Аналіз французької повісті-казки “Окасен і Ніколет”, драматичну історію закоханих Ярхо-лектор перемишує розповіддю про свою поїздку до

Франції та відвідини місцевості, де відбувалися події твору; тут йому показали вежу з розколиною, крізь яку втекла героїня. У перші роки еміграції в Австрії поет згадує цю розповідь і пише вірш “Окасен”:

Хмурі вежі і мури грізні,
Де не збуджена спить давнина,

Ось і щілина в темній стіні,
Що крізь неї тікала вона.

Один із важливих елементів осмислення творчого спадку для історика літератури – це рефлексії над питанням місця поета чи письменника в історії літератури. І. Качуровський приписував себе до неокласиків, він усіляко симпатизував представникам цієї течії та завжди говорив про них із особливо теплою інтонацією. Це своєрідна самоідентифікація поета. Він сам обрав той взірєць, на який орієнтована його творчість у національному естетичному полі. Смак до знань, широкий інтерес до явищ середньовічної літератури, доби бароко й романтизму, захоплення перекладом і прозорість поетичного викладу єднає його з неокласиками.

Своєму вчителеві Ігор Качуровський присвятив окремий спомин. Можна пошкодувати, що, за традицією діаспорних мемуарів, тут актуалізується ідеологічний компонент, тоді як людський вимір науковця та головне – його ідеї полишаються на маргінесах. 2000 року, коли написано спогад, ім'я Бориса Ярхо було добре знане в літературознавчому світі. Популяризатором ідей російського філолога став фахівець найвищої кваліфікації Михайло Гаспаров. Його публікації творів Ярхо 1969 й 1984 рр. мали широкий розголос, а ідеї науковця збурили дискусії в академічних колах. І. Качуровський у спогадах сконцентрував увагу лише на тому, що зберегла його пам'ять. Тому, як видається, і не відбулося цілісного осмислення ним здобутку вчителя.

І. Качуровський повторює часто зі слів Ярхо сентенції про взаємозамінні визначення в оцінці епох: “світло Відродження”, “морок Середньовіччя”, невідповідність “поміж дійсністю та відбиттям цієї дійсності в творчості письменника” [8, 211], додаючи комічне пояснення поширеного в радянську добу трактування Данте як “першого поета нового часу”. Воно, нагадував російський філолог, з'явилося в передмові Ф. Енгельса до італійського видання “Маніфесту Комуністичної партії” (1893), “щоб полестити національній свідомості італійців”. Серед афоризмів Ярхо, які закарбувалися в пам'яті українського студента, і такий: “Люди в усі часи відчують однаково, але мислять по-різному” [6, 128].

Заслугують на увагу декілька показових наукових тез Качуровського. Як на вищий авторитет він покликається на вчителя, розглядаючи антиномію віри і атеїзму у Франка: “Адже віру, казав професор Ярхо, не можна ані ствердити логічним міркуванням, ані заперечити, “бо ж людина мислить в одній площині, а вірить в іншій” [7, 48]. Качуровський не зазначає джерела вподобаної тези; імовірно, що ця формула була схоплена на лекції чи в бесідах із наставником, і колишній студент згадує про неї через десятиліття.

Ця думка так зайшла йому в голову, що вдячний учень наводить її ще раз у статті про Лесю Українку: “Як казав нам колись Борис Ярхо, релігію не можна ні довести, ні заперечити жодною логікою, бо ж людина мислить в одній площині, а вірить в іншій” [7, 94].

В іншій статті про Лесю Українку критик довільно вдається до порівняння її драматичної спадщини із творами “першого драматурга нової Європи”, що “жила в епоху Оттонів (X вік)”, Гротсвітою з Гандерсгайму. І причина, як виявляється, не тільки в тому, що Леся Українка, на думку критика, – “перший драматург нової Європи”, не тільки в тому, що їх поєднує певна спільність долі: “Самотня жінка (у першому випадку – дівчина. – П. М.), талановита, культурна, шляхетного роду, писала драми з життя первісних християн. Вона

жила “у пущі” серед своїх варварів-земляків, які взагалі не розуміли, що таке драма. Від неї могла початися нова європейська драматургія, але нікому було підхопити її слова” [7, 87-88]. Такі паралелі, така типологія, а ще вставка: “Тому років тридцять професор Б. Ярхо написав докторську дисертацію про Гротсвіту з Гандерсгайму, але дисертацію не можна було захистити: не було опонентів – про Гротсвіту ніхто нічого не знав” [7, 88].

І ще один прикметний афоризм полишився в пам’яті Ігоря Качуровського: “Лицар естетизує світ, – казав нам Борис Ярхо” [7, 721]. Ідеться про особливу роль куртуазної культури, яку з легкої руки школи анналів зарахували до Відродження XII ст.

З іменем Б. Ярхо пов’язує Качуровський також ідею автономії творчих пошуків поета від його біографії, аргументуючи цю тезу художньою практикою парнасців. Цю думку вчений розгорнув у доповіді на міжнародній конференції в Парижі в листопаді 1982 р. Наступного року її надруковано на сторінках емігрантського журналу “Визвольний шлях” під назвою “Український парнасізм”. Питання це не просте, його активно обговорювали ще у 20-ті роки. Цікаво, що Густав Шпет, із яким Б. Ярхо постійно полемізував, тримався іншого погляду, декларуючи щільну залежність художнього світу поета від його біографії. Російський філософ писав: “Об’єктивну структуру слова, як атмосфера землю, окутує суб’єктивно-персональне, біографічне, авторське дихання. Це членування словесної структури перебуває у винятковому становищі й, строго кажучи, воно має бути винесене в особливий відділ наукового ведення” [16, 74]. Цю думку розвинув Г. Винокур, зокрема у праці “Біографія і культура”: “Інтонція й тембр голосу, акцент і порядок слів, синтаксична конструкція й лексична своєрідність, тематичні пристрасті й характерні прийоми сюжетоскладання, весь загалом стилістичний устрій мови, тобто все те, що відрізняє в ній саме цього мовця серед інших, – адже це й суть ті факти, у яких ми вбачаємо сліди індивідуальної життєвої манери і які дають нам змогу дивитися на слово не лише як на знак ідеї, а й ще як на вчинок в історії особистого життя. Сам зміст слова тепер лише ознака, яка вказує на особистість того, хто говорить” [2, 80-81].

І. Качуровський тримається романтизованої концепції, закликаючи в одноступці Володимира Державина [8, 213]. Він повторює цю ідею також у статті “Творчість Михайла Ореста”: “Абсурдно шукати відповідностей між дійсністю та відбитком цієї дійсності у творчості поета” [7, 213]. В обох випадках автор не подає назви праці, покликаючись на свою пам’ять.

Те саме стосується й засадничих тез про Середньовіччя. Качуровський у статті про українську релігійну поезію звертається до цієї доби і, зрозуміло, з пам’яті виринає постать улюбленого лектора. Спочатку він наводить фразу Ярхо про те, що “для розквіту феодалізму характерна боротьба поміж членами роду”, а потім тезу, яку “любив повторювати” шановний професор: “Звичайно говорять про морок Середньовіччя та про світло Відродження; з таким самим правом можна говорити про світло Середньовіччя та про морок Відродження” [7, 677].

Торкаючись проблеми генези містичного, колишній студент ізнову згадує свого викладача, котрий заперечував думку про те, що містичне насаджувала церква. Він уважав, що “церква, навпаки, зі зростанням цього почуття втрачала ґрунт під ногами (бо коли вірні можуть безпосередньо спілкуватися з Богом, клірик стає безпотрібним...) і починала боротьбу з ним”. І ще одна заувага про мороки Відродження; удавшись до цього образу, з погляду Качуровського, Ярхо “мав на думці головно похмурі постаті гугенотів і пуритан, масове спалення єретиків (не забуваймо, що власних єретиків палив і Кальвін!) та антифеміністичне божевілля, що охопило було пів-Європи: “Запах

Відродження – це запах людської смаженини...” [7, 678]. У книжці “Генерика і архітектоніка” Качуровський наводить витяг із записів лекцій, які він вивіз за кордон [5, 356]. Ними він користувався ще в розвідці про фоніку [11], тут ми знаходимо і статистичні обрахунки метрики Гаврила Державіна [11, 159], зроблені у студентські роки не без підказки авторитетного наставника.

В основу визначення строф у монографії про строфіку покладено погляди вчителя, висловлені ним у праці “Метрика Пушкіна” (Ленінград, 1934): “Я в своїй праці буду користуватись системою Б. І. Ярхо” [10, 8–9].

Як видається, маємо доволі підстав говорити про те, що образ наставника супроводив його учня впродовж усього життя. Талановитий педагог сформував у вдячного слухача інтерес до наукових студій, його думки та окремі ідеї були своєрідним дороговказом в осмисленні історії літератури, а захоплення літературою Середньовіччя підказали праці дослідника, лекції якого, наче дорогоцінний скарб, Качуровський вивіз на Захід, і він залишався з ним, мабуть, до кінця його життя.

Назагал саме наукова діяльність Качуровського надала його постаті нового виміру: студії із середньовічного письменства зробили його ім'я відомим, професорство в Мюнхені й робота на радіо “Свобода” принесли популярність, а з ними й зовсім інший вектор самоідентифікації як поета, чією візитівкою стає парнасим, започаткований в українській літературі неокласиками, поетами енциклопедичної вченості й високої культури.

Кілька чинників визначили потужність впливу особистості Ярхо на студента Качуровського. Перш за все це, безперечно, величезна ерудиція професора, його енциклопедичні знання, незалежність думки й лекторський хист. Що ж до “методології точного літературознавства”, то слід визнати, що вона не була скільки-небудь повно викладена студентам на початку 1940-х рр., а пізніші публікації Ярхо (1968, 1984, 2006) залишилися Качуровському невідомими. Однак отой невеличкий проміжок часу потужного особистого спілкування, який у ненадійних споминах і документально зафіксованих конспектах ніс крізь життя і творчість Ігор Качуровський, став, як свідчить його доробок, одним із визначальних топосів особистісного універсуму українського філолога. У його літературознавчому обширі Борис Ярхо був, без сумніву, центральною постаттю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов М., Шатиц М. Борис Исаакович Ярхо и стратегия “точного литературоведения” // Ярхо Б. *Методология точного литературоведения. Избранные труды по теории литературы.* – Москва, 2006.
2. *Винокур Г.* Биография и культура. – Москва, 2007.
3. *Гаспаров М.* Работы Б. И. Ярхо по теории литературы // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1969. – Т. IV.
4. *Державин В.* Ars Poetica. Збірник статей за редакцією М. А. Петровського (Труды Государственной Академии Художественных Наук. Литературная секция Выпуск I). Видання ДАХН, Москва, 1927 р., стор. 144 // ВАПЛІТЕ. – 1927. – № 4.
5. *Качуровський І.* Генерика і архітектоніка. Кн. I: Література Європейського Середньовіччя. – Київ, 2005.
6. *Качуровський І.* Генерика і архітектоніка. Кн. II. – Київ, 2008.
7. *Качуровський І.* Променисті силвети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Київ, 2008
8. *Качуровський І.* Спомини і постаті. – Київ, 2018.
9. *Качуровський І.* 150 вікон у світ: з бесід, трансльованих по радіо “Свобода”. – Київ, 2008.
10. *Качуровський І.* Строфіка. – Мюнхен, 1967.
11. *Качуровський І.* Фоніка. – Мюнхен, 1984.
12. *Северцева О.* Комментарии к материалам следственных дел сотрудников ГАХН URL: <http://www.etheroneph.com/gnosis/187-kommentarii-k-materialam-sledstvennykh-del-sotrudnikov-gakhn.html>
13. *Слабоштыцький М.* “Бачу я душу мою крізь прочитані книги...” // *Качуровський І.* Променисті силвети : лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – Київ, 2008.
14. *Шатиц М.* “...Домашний, старый спор...” (Б. И. Ярхо против Ю. Н. Тынянова во взглядах на природу и семантику стиха) // *Шатиц М.* Universumversus: Язык – стих – смысл в русской поэзии XVIII – XX веков. – Москва, 2015. – Кн. 2, XXII. – (Philologica russica et speculativa ; Т. VII).
15. *Шатиц М.* “Тебе числа и мерынет”: О возможностях и границах “точных методов” в гуманитарных науках // Вопросы языкознания. – 2005. – № 1.
16. *Шпет Г.* Эстетические фрагменты. III. – Петроград, 1923.

17. Ярхо Б. Методология точного литературоведения: Избранные труды по теории литературы. – Москва, 2006.
18. Ярхо Б. Методология точного литературоведения (набросок плана) // Контекст-1983. Литературно-теоретические исследования. – Москва, 1984.
19. Ярхо Б. Методология точного литературоведения (набросок плана) <отрывки>. Предисловие // Труды по знаковым системам. – Тарту, 1969.– Т. IV.

Отримано 16 жовтня 2018 р.

м. Київ

Чамата Ніна

27 грудня відзначає ювілей талановитий учений і прекрасна людина, український літературознавець, кандидат філологічних наук Ніна Павлівна Чамата. Багато років свого життя Ніна Павлівна присвятила науці. Закінчивши 1961 року Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, вона працювала в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка, з 2002 року – провідним науковим співробітником відділу шевченкознавства. Її студії присвячені актуальним проблемам філології – віршування, композиція поетичного твору, поетичні жанри, текстологія. У переліку наукових праць дослідниці – статті у збірниках, журналах, Шевченківському словнику, Українській літературній та Шевченківській енциклопедіях. Їй належать ґрунтовні розвідки із загальних питань метро-ритмічної організації українського вірша, віршової інтонації, порівняльного віршознавства.

Вона авторка монографії “Ритміка Т. Г. Шевченка: 14-складовий вірш, чотиристопний ямб” (1974), книжок “Лірика Тараса Шевченка. Аналізи й інтерпретації” (2014), “Дослідження з поетики: вірш, жанр, композиція” (2016). Дві останні відзначено премією імені Івана Франка НАН України. Ніна Чамата – співавтор колективних монографій “Шевченкознавство. Підсумки й проблеми” (1975), “Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка” (1980), збірника “Питання текстології: Т. Г. Шевченко” (1990), книжки “Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка” (2000) (разом із В. Смілянською). Упорядник і відповідальний редактор колективної монографії “Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка” (2008), видання “Тарас Шевченко у приватному житті” (2014). Один із упорядників і авторів коментарів до зібрань творів М. Рильського у 20 т. (1985, т. 7–8), П. Тичини у 12 т. (1986, т. 5), видання “Листи до Тараса Шевченка” (1993), Повного зібрання творів Т. Шевченка у 12 т. (1989 – 1991, т. 1 – 3; його нової версії – 2001–2003, т. 1–3, 6). З 1995 року Ніна Павлівна – член міжнародної групи з вивчення компаративної слов’янської метрики, що працювала при Інституті літературних досліджень Польської академії наук. До виданих у Варшаві 7-го (1998), 8-го (2004) і 9-го (2011) випусків колективної монографії “Słowiańska metryka porównawcza” написала низку концептуальних розділів. Науковий редактор (разом із Л. Пщоловською) і співавтор українсько-польського збірника “Na styku kultur: Wiersz polski i ukraiński – На стику культур: польський і український вірш” (2007). Особливої уваги заслуговує робота Ніни Чамати у проекті “Шевченківська енциклопедія”, де вона була членом редколегії, автором та редактором низки розділів. За багаторічну складну й напружену роботу дослідниці разом з іншими членами авторського колективу була удостоєна Державної премії України в галузі науки і техніки 2017 року.

Колектив Інституту літератури та редакція журналу щиро вітають Ніну Павлівну з ювілеєм, зичать міцного здоров’я, добра, щастя, успіхів в усіх починаннях, щоденних справах і сподіваннях, невтомного творчого пошуку та нових наукових звершень.